

buch-ban és a «Die Kultur der Gegenwart»-ban írt rövid vázlatában egyenesen a német idealizmusról szóló fejezetben tárgyalja Herbartot, amott a VI. szakasz II. fejezetében, melynek «Entwicklung des Idealismus» a címe, emitt pedig a «Kant und der deutsche Idealismus» fejezetében Hegel és Schopenhauer között.

Sokan vagyunk, kik szívesen látjuk a magyar tudományban egy újabb idealisztikus kor kezdetét, bár a letűnt félszázaddal egészben véve meg lehetünk elégedve és korántsem tekinthetjük valami sivár korszaknak, s örömmel üdvözljük a Minervában, a társaságban is, a folyóiratban is, egy újabb idealisztikus irány zászlótartóját. S ha a magyar pedagógia is, mint Thienemann a Minerva törekvéseiről írja, «folytatni kíván abbamaradt nagy kezdeményezéseket» és tovább akar építeni «az idealizmus nagy és szilárd hagyományain», akkor ehhez, bármely elfogadott értelemben vegyük is az «idealizmus» szót, biztosabb alapot nem találhat, mint Kármán tanítását, aki, mint minden jelentős szellemi mozgalmat, kellően méltatni tudja a pozitivizmust is, de ezt mindig az idealisztikus gondolkodás kritériumai szerint erősen bírálja is, és aki a maga történeti, etikai és pedagógiai felfogásában soha tért nem enged természettudományi hipotézisek vagy analógiák befolyásának és a kulturtudományokat, melyeket ő történeti tudományoknak nevez, mindig szigorúan elválasztja a természettudományoktól.

Semmi kétségem sincs aziránt, hogy aki Kármán munkáit elfogulatlanul vizsgálja, az én ítéletemet fogja igazságosnak mondani, nem pedig Weszelynek legújabb megállapítását, mely Thienemann értekezésével kapcsolatban határozottan értékelést, még pedig lefokozó értékelést jelent. S csak csodálkozni lehet azon, hogy ilyenmő megállapítás, amilyent Weszely most megkockáztat, fentemlített emlékbeszédében, melyet néhány évvel ezelőtt mondott, nem található, bár ebben is idézi Kármánnak azt a nyilatkozatát, melyben kora gyermekének és a pedagógia realiztikus iránya hívének vallja magát. Aki azt a magasztaló beszédet olvassa, az Kármánról egy elsőrendű, idealista gondolkodónak képét szerzi, s íme: Weszely most a tudósoknak oly klasszisába sorozza Kármánt, mely Thienemann cikke értelmében másodrendűnek kell hogy feltűnjék!

WALDAPFEL JÁNOS.

VÁLASZ WALDAPFEL J. CIKKÉRE.

Waldapfel János szóvá teszi egy megjegyzésemet, mely a «Minerva» c. folyóirat ismertetésében foglaltatik. Fejtegetéseire következő észrevételeim vannak:

Túlzott érzékenység mindenben értékelést látni s lebecsülést keresni. Ha valaki realista, az még nem jelenti azt, hogy másodrendű tudós. Lehet valaki idealista s emellett nagyon gyöngé tudós.

Egyáltalán helytelen Waldapfel beállítása, mely szerint a főkérdés az: vajjon Kármán idealista volt-e?

Ismertetésemben a Kármán-idézet csak egy adalék a kor jellemzéséhez. A kor szimptomáinak megállapításánál nem fontos az, vajjon Kármán idealista volt-e, vagy az, hogy Herbart hatása alatt állt-e. Ott a múlt század hetvenes éveinek irodalmi és tudományos föllendüléséről

van szó. Ekkor indul meg a Magyar Nyelvőr, Budapesti Szemle, Philológiai Közlöny, Figyelő. Ezekhez csatolom én a Magyar Tanügyet, melyet Heinrich Gusztáv és Kármán Mór szerkesztenek.

Azután arról van szó, hogy a pozitivistá szellem hatása hogyan mutatkozik.

Látjuk, itt nem az a kérdés: Kármán idealista volt-e?

De én ezt kétségbe nem vontam. Waldapfel a vitát áttereli másra.

Ezek az elnevezések: «realizmus», «idealizmus» — mint azt a filozófiával foglalkozók tudják — sokféle értelemben használatosak, s így könnyen megeshetik, hogy ugyanazt az író egy idealistának, a másik realistának mondja. Példa rá épen Herbart esete, kit a filozófiai írók egy része a realisták közé sorol, míg Windelband idealistának nevezi.

Mint hogy van *metafizikai realizmus*, *ismeretelméleti realizmus*, *logikai realizmus*, pedagógiai realizmus, sőt még többféle realizmus is, ennél fogva lehet valaki metafizikai felfogás tekintetében és ethikai tekintetben idealista, de az ismeretelmélet vagy a logika terén realista.

Ha az idealista szót abban az értelemben használjuk, hogy idealista az, aki ideálok, eszmények megvalósításáért küzd, akkor idealistának nevezhetjük azt is, aki pozitivistá vagy materialista világnézet alapján áll, ha egyébként önzetlenül küzd a maga eszményeinek megvalósításáért. Az a természettudós, ki minden jelenségben a természettörvények uralmát látja, emellett ethikai idealizmustól lehet áthatva. Ily értelemben a szocialista is, ki materialista világnézet alapján áll, idealista, ha önzetlenül küzd a szociális ideál megvalósításáért.

Waldapfel úgy tüntet föl, mintha materialistának neveztem volna Kármánt, pedig én csak azt mondtam, amit ő maga mond, hogy a realiztikus irány híve. Materialista és realista nem mindegy. A materialistát lehet ugyan realistának nevezni, de megfordítva: a realista nem ökvetlenül materialista. Nem szükséges tehát Kármánt a materializmus vádjá ellen védeni, hiszen ezt senki sem állította róla, s emlékebeszédemben én is kiemelttem, hogy vallásos volt, s hű maradt hitéhez.

Annak vitatásába, hogy Kármán Herbart híve-e vagy sem, ez alkalommal nem akarok belemenni, mert ez már igazán messze elvezet a szőnyegen forgó kérdéstől. Emlékebeszédemben nem azt mondtam, hogy Kármán nem Herbart követője, hanem azt mondtam, hogy «nem a Herbart merev rendszerének rabja», de «mindvégig továbbfejlesztője Herbart nagy örökségének». (6. l.) Továbbá rámutattam arra, hogy Kármán egyes eszméi mely más gondolkodók eszméivel állanak rokonságban, s Herbarton kívül még kik voltak reá hatással. Az emlékebeszéd nem bírálát, s így ott nem volna helyénvaló az, hogy bizonyos fogyatkozásokat domborítsunk ki, bár én igyekeztem Kármán minden jellemző vonását kiemelni, úgy a kedvezőket, mint a nem kedvezőket, de természetesen az alkalomhoz illő formában és hangon. Kétségtelenül több a kedvező, hiszen ezért tartotta őt a Pädagogiai Társaság méltónak arra, hogy emlékezetét ünnepelje:

Az is messze vezetne, ha tisztázni akarnók, hogy Herbart mennyiben realista, s mennyiben idealista.

Itt csak azt akarom megállapítani, hogy úgy a Thienemann cikkének, valamint az én néhány megjegyzésemnek az volt a célja, hogy jelezze a pozitivismusnak és a materializmusnak hatását a mi irodalmunkra. Mindezek gyökere a racionalizmus s ebből hajt ki a pozitív-

mus, s más-más területen másféle hatás. A mai új idealizmus az előző korszak racionalizáló törekvésével szemben az irracionálisra fordítja figyelmét.

Ha sikerül Waldapfelnek bizonyítania — amit különben nem is vontam kétségbe — hogy Kármán a metafizikában s az etikában az idealizmus híve, ezzel nem cáfolta meg azt, ami a Thienemann-féle cikknek a lényege, s amihez én csak egy-két adalékot szolgáltatok.

Ebben a korban az emberek a racionalista, pozitivistá, materialista gondolkodók hatása alatt állanak. Ez nem jelenti azt, hogy mind materialisták. Vagy a Magyar Nyelvőr, a Budapesti Szemle, a Philologiai Közlöny, a Figyelő materialista folyóiratok? Miért nem védi Waldapfel Szarvas Gábort, Gyulai Pált, Heinrich Gusztávot stb. a materializmus vádjá ellen? Épen az az érdekes, hogy más-más területen, más-más írónál hogyan nyilvánul a korszellem hatása. Nem mindenkinél abban, hogy a materializmus híve. Az ismertetésben azt írom: «Th. kimutatja e szellem hatását a tudományos munkálkodásra, mely az «adatok» gyűjtésében és meghecsülésében mutatkozik, az irodalomtörténet terén a *tárgytörténeti érdeklődésben*, az összehasonlító irodalomtörténeti nyomozásokban, a nyelvészeti kutatásokban, az eszthetikának a természet-tudományi módszerekkel való művelésében, s általában az *objektív* elem uralmában, s a szubjektívnek háttérbe szorításában.»

E hatás alól Kármán nem tudta magát kivonni. «Korának gyermeke» akar lenni. *Ebben a korban ez a haladás.* Kármán realizmusa, mint a Herbarté is, abban áll, hogy azt tartja, hogy a képzetek, az eszmék determinálják az ember akaratát, s ezért a tárgyi rész a fontos. A Kármán-féle tervben — mondtam emlékbeszédemben — az egyes tárgyak anyagi oldala uralkodik. Ez annyit jelent, hogy nem grammatikát, stilisztikát, poétikát, retorikát kell tanítani, hanem olvasmányokat... A fődolog a tartalom. Ép úgy a matematikában. A tárgyi körök uralkodjanak, ne az összeadás, kivonás, vagy egyéb műveletek.» (32. l.)

Szerintem ez nagy érdeme Kármánnak, de kétségtelenül pedagógiai realizmus, az objektívnek uralma a szubjektívvel szemben. Ez utóbbi vonásra is rámutattam a Waldapfel által említett emlékbeszédemben. Kiemeltem, hogy Kármán a pedagógia két segédtudománya közül az etikát tartja fontosabbnak, nem a lélektant. (21. l.) S ehhez hozzáteszem: «Már ez az egy megjegyzés is mutatja, hogy mi az, amiben Kármán pedagógiája különbözik korunk pedagógiai törekvéseitől. Ma a vizsgálatok épen abban az irányban folynak hatalmasan kiterjedve, s minden vonalon, hogy a lelki élet törvényszerű, pontos és kísérletileg igazolt ismeretére legyen alapítva a pedagógiai eljárás.» (22. l.)

A pedagógiai realizmus a *tárgyi* szempontok uralma. Már pedig ez egy lapra tartozik a szellemtörténetben az irodalomtörténetnek azzal az irányával, mely tárgytörténeti kutatással foglalkozik. Ez a realizmus nincs ellentétben sem a metafizikai, sem az etikai idealizmussal. De itt van a kapcsolat a Kármán realizmusa, Buday pozitívizmusa s pl. Heinrich tárgytörténeti kutatásai között.

Én sem akarok egyebet mondani Kármánról, mint amit ő maga mond: «Magam is általánosságban korunk gyermekének, azaz a pedagógia e realiztikus iránya hívének vallom magam.»¹

WESZELY ÖDÖN.

¹ A vitát ezzel lezárták tekintjük. A szerk.